

नेपाल सरकार

सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय

राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र

सिंहदरवार, काठमाडौं

एडभाइजरी नं. NCSC-1146-113-01

मिति: २०८२/०७/१६

सूचना प्रविधि प्रणाली प्रयोगकर्ता तथा प्रणाली सञ्चालनकर्ता कर्मचारीहरूका लागि जारी गरिएको साइबर सुरक्षा एडभाइजरी

संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय स्तरका सूचना प्रविधि प्रणालीका सर्वसाधारण प्रयोगकर्ताहरू र डाटाबेस/सिस्टम सञ्चालनकर्ताहरू (Administrators) लाई हालका साइबर जोखिमहरू, रोकथामका उपायहरू तथा सुरक्षित डिजिटल अभ्यासवारे सचेत बनाउने उद्देश्यले यो एडभाइजरी जारी गरिएको छ।

खण्ड क: साधारण प्रयोगकर्ताहरू (General Users):

यस खण्डमा दैनिक कार्यमा सूचना प्रविधि प्रणाली प्रयोग गर्ने साधारण प्रयोगकर्ताहरूका लागि निम्न अनुसारका आवश्यक सावधानी र सुरक्षित प्रयोगका उपायहरू समेटिएका छन्।

1. प्रत्येक एकाउन्टका लागि कम्तिमा १२ अक्षर लामो हुने गरी अंक, अक्षर र विशेष संकेतहरू सहितको फरक र जटिल पासवर्ड प्रयोग गर्नुहोस् तथा विश्वसनीय पासवर्ड म्यानेजर प्रयोग गरेर सुरक्षित रूपमा व्यवस्थापन गर्नुहोस् र पासवर्ड लाई नियमित (३-३ महिना वा आवश्यकता अनुसार) रूपमा परिवर्तन गर्नुहोस्।
2. सम्भव भएसम्म Multi-Factor Authentication (MFA) प्रयोग गरेर अतिरिक्त सुरक्षा तह थप्नुहोस्। यसका लागि भरपर्दो Authenticator एप्लिकेसन प्रयोग गर्नुहोस्।
3. प्रयोग सकिएपछि युजर एकाउन्टबाट वा वर्कस्टेशन (कम्प्युटर/ल्यापटप लगायत) बाट पूर्ण रूपमा लगआउट गर्नुहोस्। साथै सबै उपकरणमा Screen Lock PIN/Password/Pattern अनिवार्य गर्नुहोस्।
4. शंकास्पद इमेल, सन्देश वा फोनकलमा तुरुन्तै प्रतिक्रिया नगर्नुहोस्, अज्ञात लिङ्क वा Attachments मा क्लिक नगर्नुहोस् ; Password/One-Time Password (OTP) कसैसँग Share नगर्नुहोस्।
5. इमेल वा सन्देश प्रेषकको नाम, ठेगाना, समय जाँच गरेर मात्र खोल्नुहोस्; बैंक विवरण, नागरिकता नम्बर, पुरा ठेगाना जस्ता संवेदनशील जानकारी प्रेषक एकीन नगरी नपठाउनुहोस्।

नेपाल सरकार
सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय
राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र
सिंहदरबार, काठमाडौं

एडभाइजरी नं. NCSC-1146-113-01

मिति: २०८२/०७/१६

6. "https://" बाट सुरु नभएको र ताल्चाको चिह्न (Padlock) नभएको साइटमा संवेदनशील जानकारी प्रविष्ट नगर्नुहोस्।
7. संवेदनशील कार्य वा वित्तीय कारोबार अपरिचित र सार्वजनिक Wi-Fi प्रयोग गरेर नगर्नुहोस्। आवश्यक परेमा सुरक्षित र भरपर्दो VPN अथवा मोबाइल डाटाको प्रयोग गर्नुहोस्।
8. सफ्टवेयर वा एप्स केवल आधिकारिक स्रोत (Google Play Store, Apple App Store, विक्रेताको आधिकारिक वेबसाइट) बाट मात्र डाउनलोड गर्नुहोस्।
9. अपरेटिङ सिस्टम (OS) र सबै एप्लिकेशनहरूमा नयाँ (Latest) सुरक्षा अपडेटहरू Install गर्नुहोस्; OS मा Antivirus Software Install गरेर Periodic Scan गर्नुहोस्।
10. बाह्य स्टोरेज उपकरण (जस्तै Pen Drive) प्रयोग गर्नु अघि भाइरस स्क्यान गर्नुहोस्; USB Auto-run Functionality निस्क्रिय गर्नुहोस्।
11. आफूले प्रयोग गर्ने एप्लिकेशनहरूलाई आवश्यक र सम्बन्धित Permission मात्र दिनुहोस्। (जस्तै: फोटो एडिट गर्ने एपलाई Location अनुमति, गेम एपलाई Contacts वा SMS अनुमति दिनु हुदैन।)
12. आफू वा सहकर्मीले प्रयोग गर्ने उपकरण वा प्रणालीमा असामान्य गतिविधि देखिएमा तुरुन्तै आफ्नो निकायको सूचना प्रविधि (IT) महाशाखा/शाखा/इकाई मा जानकारी गराउनुहोस्।
13. साइबर सुरक्षा सम्बन्धी प्रशिक्षण/जागरुकता कार्यक्रममा नियमित रूपमा सहभागी हुनुहोस्।

नोट: साइबर सुरक्षा सम्बन्धी विषयमा थप जानकारी वा सहयोग आवश्यक परेमा राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र (NCSC) सँग समन्वय गर्नुहोस्।

सम्पर्क: info@ncsc.gov.np, टेलिफोन: ०१-४२१११३०, मो.नं.+९७७-९८५१४०२२८९(प्रवक्ता), +९७७-९७६३६९२२८९(सूचना अधिकारी)।

नेपाल सरकार
सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय
राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र
सिंहदरवार, काठमाडौं

एडभाइजरी नं. NCSC-1146-113-01

मिति: २०८२/०७/१६

खण्ड ख: डाटाबेस/सिस्टम सञ्चालनकर्ताहरू (System & Database Administrators):

यस खण्डमा सूचना प्रविधि प्रणालीको व्यवस्थापन, मर्मत तथा सुरक्षामा संलग्न डाटाबेस/सिस्टम सञ्चालनकर्ताहरूले सम्भव भएसम्म अपनाउनुपर्ने निम्न अनुसारका सुरक्षात्मक उपायहरू समेटिएका छन्।

1. सबै विशेषाधिकारयुक्त एकाउन्ट (जस्तै: admin) मा MFA अनिवार्य गर्नुहोस्, root Account लाई Disable गर्नुहोस् र SSH Public Key Authentication लाई प्राथमिकता दिनुहोस्। पासवर्ड/प्राइभेट की साधारण फाइल वा नोटप्याडमा नराखी सुरक्षित Vault को प्रयोग गर्नुहोस्।
2. Privileged Account मा Principle of Least Privilege लागू गर्नुहोस् साथै अनावश्यक Default Accounts (जस्तै: guest) Disable गर्नुहोस्।
3. Access को लागि Role-Based Access Control (RBAC) प्रयोग गर्नुहोस्।
4. Server, Workstation, Database मा नियमित Patch/Update लागू गर्नुहोस्, साथै सुरक्षित Latest Stable Version मात्र प्रयोग गर्नुहोस्।
5. Zero-Day Attack र Advanced Threats विरुद्ध Firewall, Intrusion Detection and Prevention System (IDPS), Endpoint Detection and Response (EDR), Sandboxing, Threat Intelligence जस्ता Defense-in-Depth Strategy अपनाउनुहोस्।
6. Router, Switch, Firewall जस्ता नेटवर्क उपकरणमा Default Credential (Username, Password) तुरुन्त परिवर्तन गर्नुहोस् र End-of-Life (EOL) / End-of-Service (EOS) निगरानी गर्नुहोस्।
7. Application र Database बीच Input Validation, SQL Injection Prevention र Development मा Secure Coding Practice लागू गर्नुहोस् साथै Security by Design Principle अवलम्बन गर्नुहोस्।
8. Remote Access का लागि VPN with Strong Encryption (IPSec/SSL VPN) मात्र प्रयोग गर्नुहोस्।
9. Network Segmentation र VLAN प्रयोग गरेर Demilitarized Zone (DMZ) स्थापना गरी External-facing Servers (Web, Mail, DNS) लाई आन्तरिक Network बाट अलग राख्नुहोस्।

नेपाल सरकार
सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय
राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र
सिंहदरवार, काठमाडौं

एडभाइजरी नं. NCSC-1146-113-01

मिति: २०८२/०७/१६

10. आन्तरिक सरकारी सञ्चार र सेवाहरूको लागि प्रयोग हुने इन्ट्रानेट (Intranet) लाई सार्वजनिक र खुला इन्टरनेट (Internet) बाट अलग गर्नुहोस्।
11. सूचना प्रविधि प्रणाली र उपकरणमा देखिएका असामान्य गतिविधि (जस्तै: Failed Login, Port Scanning, DDoS Attack) का लागि Centralized Log Management System (SIEM Solution) मा आवद्ध गराई स्वचालित Alert/Monitoring को सेटअप गर्नुहोस्।
12. संवेदनशील डाटाको Encryption at Rest र Encryption in Transit दुवैमा Standard Encryption को प्रयोग अनिवार्य गर्नुहोस्।
13. ३-२-१ नियम (3 Copies of Data, 2 Different Media Types, 1 Off-Site Copy) अनुसार Backup राख्नुहोस् र Backup लाई पनि Encrypt गरेर सुरक्षित राख्नुहोस्। Backup Restore Testing Drill नियमित (कम्तिमा वार्षिक) रूपमा गर्नुहोस्।
14. Development/Testing Environment बाट Production Environment छुट्टै राख्नुहोस्।
15. डाटा सेन्टर, सर्भर कोठामा Physical Security को लागि सिसीटिभि, Sensor आदिबाट अनुगमन हुने व्यवस्था मिलाउनुहोस् र अधिकृत व्यक्तिलाई मात्र पहुँचको अनुमति दिनुहोस्।
16. निकायगत रूपमा प्रणाली सञ्चालनमा प्रयोगकर्ताले के के गर्ने, पासवर्डहरू कसरी राख्ने, उपकरणहरूमा पहुँच, लगहरू सुरक्षित राख्ने अवधि, उपकरणहरू नष्ट गर्ने नीति (Policy for Password Management, Access Control, Log Retention, Device Disposal) बनाई लागू गर्नुहोस्।
17. एडमिनिस्ट्रेटर लेभलमा गरिएका संवेदनशील कार्यहरू आवश्यकता हेरी कार्यालय प्रमुखबाट प्रमाणित गरी अभिलेख राख्नुहोस्। (जस्तै: Backup Copy Off-site सार्नु वा Recovery Initiate गर्नु, Database मा Role/Privilege Grant/Revocation, Production Database को Full Export/Copy लिनु वा Restore गर्नु)
18. Post-Incident Analysis गरी Lessons Learned लाई अभिलेखीकृत गर्नुहोस्।

नेपाल सरकार
सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय
राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र
सिंहदरवार, काठमाडौं

एडभाइजरी नं. NCSC-1146-113-01

मिति: २०८२/०७/१६

१९. कम्तिमा वार्षिक रूपमा वा कुनै Function/Code परिवर्तन भएमा Vulnerability Assessment & Penetration Testing (VAPT) गर्नुहोस्।

नोट: साइबर सुरक्षा सम्बन्धी विषयमा थप जानकारी वा सहयोग आवश्यक परेमा राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र (NCSC) सँग समन्वय गर्नुहोस्।

सम्पर्क: info@ncsc.gov.np, टेलिफोन: ०१-४२१११३०, मो.नं.+९७७-९८५१४०२२८९(प्रवक्ता), +९७७-९७६३६९२२८९(सूचना अधिकारी)।

राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र

सिंहदरवार, काठमाडौं

मिति: २०८१/१०/०८

सरकारी सूचना प्रविधि प्रणालीको प्रयोगकर्ताका लागि जारी गरिएको साइबर सुरक्षा Advisory

क. सरकारी कार्यालयको Website, Application, Server, Storage तथा Network सुरक्षा सम्बन्धी

१. कार्यालयको वेबसाइटहरू नियमित रूपमा अपडेट गर्ने र समयानुकूल सुरक्षित Framework व्यवस्थापन गर्ने, साथै Website Security Audit गर्ने तथा देखिएका समस्यालाई तुरुन्त समाधान गर्ने,
२. आफ्नो निकायको Data को नियमित रूपमा Backup तथा Archive गर्नका साथै Business Continuity Plan तयार गरी लागू गर्ने,
३. Genuine License भएका Hardware तथा Software हरू मात्र प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
४. कार्यालयमा प्रयोग भएका Anti-Virus, Database, Application Libraries, Operating System, Network Devices, Security Devices, Servers आदिलाई नियमित रूपमा Scan र Update/Patching गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
५. आ-आफ्नो निकायमा प्रयोग भइराखेका साइबर सुरक्षाका उपकरणहरू (जस्तै Firewall, WAF, IPS/IDS) को प्रयोग गर्दा उचित Configuration तथा Security Harden गरी मात्र प्रयोग गर्ने,
६. Password राख्दा सहजै अनुमान गर्न नसकिने गरी सुरक्षित Password (Non-Trivial Password Policy अनुसार) राख्ने र तीन-तीन महिनामा परिवर्तन गर्नुपर्ने गरी प्रणालीमा व्यवस्था गर्ने,
७. नयाँ सूचना प्रविधि प्रणालीहरूको विकास गर्दा अनिवार्य रूपमा प्रत्येक चरणमा सुरक्षा परीक्षण गरेर मात्र प्रयोगमा ल्याउने,
८. आ-आफ्नो निकायमा प्रयोग भइरहेका सूचना प्रविधि प्रणालीहरूको कम्तीमा पनि वर्षको एक पटक अनिवार्य रूपमा सुरक्षा जाँच (Security Audit) गर्ने व्यवस्था मिलाउने र प्रणाली प्रयोग को Audit Log रहने व्यवस्था मिलाउने,
९. सरकारी निकायहरूद्वारा विकास गरिएका सूचना प्रविधि प्रणालीको Source Code अघावधिक गरी सुरक्षित राख्ने,
१०. आफ्नो निकायमा प्रयोग भइरहेका Email लगायतका सूचना प्रविधि प्रणालीहरूमा Multi-factor Authentication को प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने,

राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र

सिंहदरवार, काठमाडौं

११. इमेल सुरक्षाको लागि Email Service Provider ले प्रदान गरेको Security Features लाई Enable गर्ने,
१२. व्यवस्थापन सूचना प्रणाली/पूर्वाधारमा 'Need to Know' र 'Least Privilege' को सिद्धान्त लागू गरी प्रयोगकर्तालाई आवश्यकताअनुसारको मात्र जानकारी र पहुँच प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
१३. अनावश्यक User Account हरुको निष्क्रिय गर्ने, अत्यावश्यक परेको बेला मात्र Root Account को सीमित प्रयोग गर्ने ,
१४. सर्भरको पहुँच र गतिविधिहरूको ट्र्याक गर्नको लागि सिस्टम लग र सर्भर लग Enable गर्ने र अनियमित गतिविधिहरूको निगरानी राख्ने,
१५. सम्भव भए सम्म Domain Controller/ Active Directory हरुको व्यवस्था गरी कार्यालयमा रहेका सबै कम्प्युटर उपकरणहरू लाई Centralized Management गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
१६. कार्यालयका कम्प्युटरहरूमा आवश्यक USB पोर्टहरू मात्र Enable गर्ने र कार्यालयद्वारा प्रदान गरिएका वा स्वीकृत Removable उपकरणहरू मात्र कम्प्युटरहरूमा जोड्न मिल्ने गरी सुरक्षा को व्यवस्था मिलाउने,
१७. महत्त्वपूर्ण डेटा र सेवाहरूसँग सम्बन्धित सर्भर र अन्य नेटवर्क उपकरणहरूलाई सुरक्षित बनाउन नेटवर्क Segmentation लागू गर्ने,
१८. Website तथा Application हरुमा अनिवार्य रूपमा SSL Certificate install गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
१९. संवेदनशील सूचना रहने क्षेत्र (Datacenter/ Server Room) हरुमा अनाधिकृत पहुँच हुन नदिनको लागि Access Control /Door Lock System को व्यवस्था मिलाउने,
२०. भौतिक सुरक्षाको लागि IP Camera सहितको Surveillance प्रणालीको जडान गरी अनुगमनको व्यवस्था मिलाउने,
२१. सूचना प्राविधि सम्बन्धी कार्य गर्ने सम्बन्धित कर्मचारीहरूको लागि नियमति रूपमा Data/ Application/ Network/ Cloud Security लगायतका साइबर सुरक्षा सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउने

ख. कार्यालयमा रहेका डेस्कटप/ ल्यापटप र प्रिन्टर सुरक्षा सम्बन्धी

१. Genuine License भएका Operating System तथा Software हरु मात्र प्रयोग गर्ने, नियमित कार्यको लागि कम्प्युटर/ल्यापटप प्रयोग गर्दा केवल Standard प्रयोगकर्ता (Non Administrator) Account बाट मात्र प्रयोग गर्ने र सबै Account मा Strong Password सेट गर्ने,

नपाल सरकार

सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय

राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र

सिंहदरवार, काठमाडौं

२. Operating System र BIOS Firmware लाई नयाँ Update/Patch हरूलाई स्वचालित रूपमा विश्वसनीय स्रोतबाट अद्यावधिक हुनसक्ने गरी सेट गर्ने,
३. कम्प्युटर/ल्यापटपको Booting को लागि BIOS Password समेत सेट गर्ने,
४. कम्प्युटर/ल्यापटपमा Antivirus Client Install गरी सोलाई सबैभन्दा नयाँ Virus Definition, Signature र Patch हरूमा Upgrade गर्ने,
५. डेस्कटप/ ल्यापटप प्रयोग गर्नु नपर्ने अवस्थामा सधैं Lock/Logoff गर्ने तथा कार्यालय छोड्दा डेस्कटप/ल्यापटप लगायतका उपकरणहरूलाई अनिवार्य रूपमा बन्द (Proper Shutdown) गर्ने,
६. डेस्कटप/ल्यापटप र मोबाइल फोनमा आवश्यक पर्दा बाहेक GPS, Bluetooth, NFC र अन्य Sensor हरूलाई Disabled राख्ने,
७. प्रिन्टरको सफ्टवेयरलाई Latest Available Version को Update/Patch हरूसँग अद्यावधिक गर्ने,
८. कार्यालयका Shared Printer हरूमा Unique Password सेट गर्ने साथै प्रिन्टरलाई इन्टरनेटको पहुँच नहुने गरी सेट गर्ने,
९. प्रिन्टरमा Print History भण्डारण गर्न निषेध गर्ने,
१०. USB, External Hard-Disk लगायतका Plug and Play Devices हरूको प्रयोग गर्दा हरेक पटक Security Scanning गरी सुरक्षित रहेको एकीन गरेर मात्र प्रयोग गर्ने,
११. डेटा सेन्टरमा रहेका ICT Infrastructure सँग Remote Access गर्न हार्डवेयर VPN/ Software VPN प्रयोग गर्ने,
१२. Password, IP address, Network Diagram वा अन्य संवेदनशील जानकारीलाई सम्बन्धित व्यक्ति बाहेक अरुले देखे/भेट्ने ठाउँमा नराख्ने,
१३. आन्तरिक सरकारी दस्तावेजहरूको Scanning का लागि Cam Scanner जस्ता कुनै पनि बाह्य मोबाइल एपमा आधारित Scanner सेवाको प्रयोग नगर्ने,
१४. Licensed सफ्टवेयरको सूचीमा नपर्ने कुनै पनि Pirated Operating System/ Software/Application को प्रयोग नगर्ने,
१५. अति आवश्यक परेको बेलामा मात्र सीमित समय र सीमित प्रयोगकर्ताका लागि मात्र File/ Folder Sharing गर्ने,

राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र

सिंहदरवार, काठमाडौं

ग. Password व्यवस्थापन तथा सुरक्षा सम्बन्धी

१. Password राख्दा सहजै अनुमान गर्न नसकिने गरी ठूला र साना अक्षरहरू, संख्या, तथा विशेष चिन्हहरूको संयोजन भएको कम्तीमा ८ Character को सुरक्षित Password (Non-Trivial Password Policy बमोजिमको) राख्ने र प्रत्येक तीन-तीन महिनामा परिवर्तन गर्ने,
२. घर परिवारका आफन्त, साथीभाई आदिको नाम, मोबाइल नम्बर, फोन नं, ठेगाना, जन्म मिति जस्ता सजिलै अनुमान लगाउन सकिने शब्दहरू Password को रूपमा प्रयोग नगर्ने,
३. Password बनाउदा शब्दकोपमा भएका शब्दहरूको मात्र संयोजन गरी नबनाउने,
४. संवेदनशील डाटा/सूचना रहने प्रणालीहरूमा पहुँचको लागि अनिवार्यरूपमा Multi-Factor Authentication को प्रयोग गर्ने,
५. एक भन्दा बढी सेवा, वेबसाइट तथा Applications (Digital Account) मा एउटै Password प्रयोग नगर्ने तथा पहिलानै प्रयोग भएको Password लाई पूनः प्रयोग नगर्ने,
६. कुनै पनि प्रणालीमा रहेको Default Password लाई तत्काल परिवर्तन गर्ने,
७. Password लाई अरु कसैलाई प्रदान नगरी गोप्य राख्ने र Password लाई सामाजिक सञ्जाल वा सञ्चार माध्यमबाट आदान प्रदान नगर्ने,
८. System Password, प्रिन्टर Password, वा Wi-Fi Password कुनै पनि अनधिकृत व्यक्तिलाई Share नगर्ने,
९. सम्भव भए सम्म Offline OTP Authenticator Application (जस्तै Google Authenticator) को प्रयोग गर्ने,

घ. Internet Browsing सुरक्षा सम्बन्धी

१. सरकारी Application/सेवाहरू, ईमेल सेवाहरू, बैंकिङ/भुक्तानी सम्बन्धित सेवा वा कुनै महत्त्वपूर्ण सेवा/Applications पहुँच गर्दा सधैं Private Browsing/Incognito Mode प्रयोग गर्ने,
२. User Login आवश्यक पर्ने साइटहरूमा Access गर्दा Link मा Click नगरी Browser को Address Bar मा साइटको Domain Name/URL Manually Type गर्ने,
३. इन्टरनेट Browser को नवीनतम संस्करण प्रयोग गर्ने र यसलाई नियमित रूपमा अद्यावधिक राख्ने,
४. Browser मा कुनै पनि Username र Password Save नगर्ने,
५. इन्टरनेट Browser मा कुनै पनि भुक्तानी सम्बन्धित जानकारी सुरक्षित नगर्ने,

राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र

सिंहदरवार, काठमाडौं

६. Anonymous Third Party Services जस्तै: Nord VPN, Express VPN, Tor, Proxies आदिको प्रयोग नगर्ने,
७. Third party Tools तथा Gadgets जस्तै: Download Manager, Weather Toolbar, AskMe Toolbar आदिको प्रयोग नगर्ने,
८. अनधिकृत वा Pirated सामग्री जस्तै: Pirated फिल्महरू, गीतहरू, ई-बुक्स, सफ्टवेयर आदि डाउनलोड नगर्ने,
९. कार्यालयका कम्प्युटर/ल्यापटपमा कुनै पनि गेम Install गर्न वा खेलन नखोज्ने,
१०. संक्षिप्त URL link हरू (जस्तै: tinyurl.com/ab534) खोल्दा Phishing/Malware Page हरूमा Redirect गर्न सक्ने हुदाँ सावधानी अपनाउने,

ड. Email तथा Phishing Attack सुरक्षा सम्बन्धी

१. अपरिचित व्यक्ति तथा संस्थाबाट आएका Email हरू Phishing तथा Spam Email हुन सक्ने हुँदा त्यसको आधिकारिकता पुष्टि नभएसम्म नखोल्ने,
२. अपरिचित व्यक्ति वा ठेगानाबाट आएको शंकास्पद इमेलको File/Photo Attachment/Link लाई नखोल्ने,
३. अपरिचित व्यक्ति वा ठेगानाबाट आएको इमेल वा शंकास्पद इमेललाई तत्काल Spam Report गरी Delete गर्ने,
४. अत्यावश्यक बाहेकका Webpage/Newsletter/ Mailing List हरूमा Subscribe नगर्ने,
५. इमेल ,SMS, फोन मार्फत आफ्नो Password, OTP, Bank Account Number, PIN Code जस्ता विवरणहरू नपठाउने,
६. ईमेल खातामा Multi-Factor Authentication लाई Enabled गर्ने,
७. Business इमेल वा आफ्नो महत्वपूर्ण इमेल Public Hotspot/WiFi बाट नखोल्ने,
८. Remotely कम्पनीको इमेल खोल्दा Secured VPN को प्रयोग गरी सुरक्षित तवरले खोल्ने,
९. सार्वजनिक स्थानमा राखिएको कम्प्युटरबाट इमेल Login गर्दा उक्त कम्प्युटरमा भएको Keylogger को प्रयोग गरी Username तथा Password चोरी हुन सक्ने भएकोले त्यस्ता कम्प्युटरबाट सकेसम्म login नगर्ने , गर्नुपर्ने अवस्थामा पनि On Screen Keyboard (OSK) को प्रयोग गर्ने,
१०. इमेल सुरक्षाको लागि Email Service Provider ले प्रदान गरेको Security Features लाई Enable गर्ने,

राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र

सिंहदरवार, काठमाडौं

११. ईमेल सेवाको "Login History" Tab मा गएर विगतका Login गतिविधिहरू हेरी Login History मा कुनै Anomaly(असान्दर्भिक गतिविधि) देखिन्छ भने, तुरुन्तै सम्बन्धित निकायमा सम्पर्क गर्ने,
१२. प्राप्त हुन आएको कुनै इमेल वा वेबसाइटको विषयमा शंका लागेमा सम्बन्धित संस्थामा सम्पर्क गरी इमेल पठाउने व्यक्ति वा संस्थाको राम्रोसँग पहिचान गरेर मात्र Reply/Response गर्ने,
१३. औपचारिक संचारका लागि कुनै पनि अनधिकृत वा बाह्य ईमेल सेवा प्रयोग नगर्ने,
१४. महत्वपूर्ण जानकारीहरू जस्तै:- आर्थिक प्रतिवेदन/ Budget Details/Password/कर्मचारी विवरण आदि ईमेल मार्फत पठाउने पर्ने हुदाँ ईमेललाई PGP (Pretty Good Privacy) वा Digital Certificate प्रयोग गरी Encrypt गरी पठाउने,
१५. पुरस्कार (Prize), उपहार (Gift), चिट्टा (Lottery) लगायत विभिन्न प्रलोभन देखाएर पठाईएको वा डर धम्की दिई पठाईएको इमेल, सन्देश, फोन कल लगायतलाई Reply/Response नगर्ने,
१६. Email मा PDF, TEXT, CSV जस्ता Standard Format बाहेकका exe, vbs जस्ता Extension का File हरू Click नगर्ने,
१७. आफूसँग सम्बन्धित नभएका Country Domain/Sub-Domain वाट आएका इमेलहरूलाई नखोल्ने,
१८. कुनै पनि वेबसाइटको राम्रोसँग पहिचान नगरी Login Credentials (User Name and Password), जन्ममिति, मोबाइल नम्बर, नागरिकता नम्बर लगायतका Personally Identifiable Information (PII) हरू Share नगर्ने,
१९. Macro function enabled भएका फाइलहरू डाउनलोड गर्दा वा खोल्दा सधैं "Disable Macros" विकल्प चयन गर्ने,

च. Removable Media सुरक्षा सम्बन्धी

- १) Removable Media प्रयोग गर्नुअघि यसलाई Low Level Format गर्ने,
- २) Removable Media का सामग्रीलाई सुरक्षित रूपमा मेटाउने,
- ३) Removable Media Access गर्नु अघि यसलाई Antivirus Software ले scan गर्ने,
- ४) Removable Media मा रहेका संवेदनशील फाइलहरू तथा फोल्डरहरू Encrypt गर्ने,
- ५) Removable Media मा रहने दस्तावेजहरूलाई Strong Password ले सुरक्षित गर्ने,
- ६) Removable Media लाई कुनै पनि अनधिकृत Devices मा Plugin नगर्ने,
- ७) Unauthorized or Unidentified Sources वाट प्राप्त Removable Media प्रयोग नगरी कार्यालयवाट प्रदान गरिएका वा स्वीकृत उपकरणहरू मात्र प्रयोग गर्ने,

राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र

सिंहदरवार, काठमाडौं

छ. सामाजिक संजाल(Social Media) सुरक्षा सम्बन्धी

- १) सामाजिक संजाल र Networking साइटहरूमा व्यक्तिगत जानकारीको प्रयोग र प्रचार सीमित र नियन्त्रित रूपमा मात्र गर्ने,
- २) कुनै Friend Request/Follow Request/Chat Request स्वीकार गर्नु अघि व्यक्तिको Verification सधै जाँच गर्ने,
- ३) सामाजिक मिडिया खातामा Multi Factor Authentication Enable गर्ने,
- ४) कुनै पनि अनजान सम्पर्क वा प्रयोगकर्ताबाट पठाइएका लिंक वा फाइलमा Click नगर्ने
- ५) कुनै पनि प्रमाणित नभएका तथा आन्तरिक सरकारी जानकारी वा दस्तावेजलाई सामाजिक मिडियामा पोस्ट, प्रकाशित वा Share नगर्ने,
- ६) सरकारी Email Address हरू सामाजिक मिडिया Platform मा share नगर्ने,

ज. मोबाइल सुरक्षा सम्बन्धी

- १) मोबाइल अपरेटिङ सिस्टमलाई पछिल्लो Update/Patch लागू गरी Secure गर्ने,
- २) Wi-Fi, GPS, Bluetooth, NFC र अन्य Sensor हरू आवश्यकता अनुसार मात्र Enable गर्ने,
- ३) मोबाइल एपहरू विधसनीय स्रोतहरू Google Play Store (Android का लागि) र Apple App Store (iOS का लागि) बाट मात्र डाउनलोड गर्ने,
- ४) मोबाइल एप डाउनलोड गर्नु अघि एपको लोकप्रियता जाँच गर्ने र प्रयोगकर्ताहरूका समीक्षाहरू पढी Bad Reputation भएका वा नकारात्मक समीक्षा भएका एपहरू डाउनलोड गर्दा सावधानी अपनाउने,
- ५) कुनै पनि एप Install गर्नु अघि एपले मागेको Device Permission को उद्देश्यलाई ध्यानपूर्वक पढी/बुझीमात्र Access Allow गर्ने,
- ६) संवेदनशील छलफलमा सहभागी हुँदा मोबाइल फोन बन्द गर्ने वा सुरक्षित स्थानमा बाहिर राख्ने,
- ७) अज्ञात स्रोतबाट आएका Bluetooth Pairing वा File Sharing अनुरोधहरू स्वीकार नगर्ने,
- ८) कुनै पनि Application ले Permission माग्दा Application सँग सम्बन्धित Access Request मेल खाएको /नखाएको विक्षेपण गरी मात्र Access Approve गर्ने (जस्तै, Calculator App ले Phone Access माग्ने अवस्था),
- ९) फोनमा अनधिकृत पहुँच रोक्न Passcode/Security Pattern को प्रयोग गरी स्वतः Lock/Keypad Lock हुने व्यवस्था सक्रिय गर्ने, आफ्नो फोन र Internal/ External Memory Card को नियमित रूपमा Offline Backup गर्ने,

राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र

सिंहदरवार, काठमाडौं

- १०) कम्प्युटरबाट मोबाइलमा Data Transfer गर्नु अघि डाटालाई Latest Update भएको Antivirus Scan गर्ने,
- ११) SMS वा सामाजिक सञ्जालमार्फत साझा गरिएका आकर्षक Offer/छुट सम्बन्धी Link हरू खोल्दा सावधानी अपनाउने,
- १२) आफ्नो फोनमा Automatic Download सुविधालाई निष्क्रिय राख्ने,
- १३) आफ्नो फोनमा सधैं Latest Antivirus Security Solution स्थापित र सक्रिय राख्ने,
- १४) मोबाइल हराएको वा चोरी भएको अवस्थामा उपयोगी हुन सक्ने उक्त उपकरणको १५-Digit को IMEI नम्बर Offline सुरक्षित राख्ने,
- १५) मोबाइल फोन हराएमा Pre-selected नम्बरहरूमा Message आउने लगायतका सुविधासहितको Tracking Feature प्रयोग गर्ने,

नोट: साइबर सुरक्षा सम्बन्धी विषयमा केहि जिज्ञासा, जानकारी तथा सुझाव भएमा info@ncsc.gov.np वा राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्रको टेलिफोन नम्बर: ०१-४२१११९८, मो.नं.+९७७-९८५१४०२२८९ (प्रवक्ता), +९७७-९७६३६९२२८९ (सूचना अधिकारी), मा सम्पर्क गर्नुहुन अनुरोध छ।